



УДК 347.952

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ СУББОРЖНИКІВ У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сібільов Д.М., к. ю. н.,

доцент кафедри цивільного процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті розкриваються проблеми суб'єктного складу учасників виконавчого провадження, визначення належної правосуб'єктності деяких з них, дотримання балансу прав та обов'язків, реалізації механізмів захисту їх прав, свобод та інтересів.

Ключові слова: виконавче провадження, суб'єкти виконавчого провадження, боржники, субборжники, державний виконавець.

В статье раскрываются проблемы субъектного состава участников исполнительного производства, определения надлежащей правосубъектности некоторых из них, соблюдения баланса прав и обязанностей, реализации механизмов защиты их прав, свобод и интересов.

Ключевые слова: исполнительное производство, субъекты исполнительного производства, должники, субдолжники, государственный исполнитель.

Sibilyov D.M. LEGAL PERSONALITY OF SUB-DEBTORS IN ENFORCEMENT PROCEEDINGS

This article is dedicated to the problems of subjective composition of the individual members of the enforcement proceeding, the definition of a proper legal personality, maintaining the balance of their rights and obligations, the implementation of mechanisms for the protection of their rights, freedoms and interests.

Key words: enforcement proceedings, subjects of the enforcement proceedings, debtors, sub-debtors, state executor.

Постановка проблеми. Закон України «Про виконавче провадження» [1] містить перелік осіб, які є суб'єктами виконавчого провадження, поділяючи їх на учасників виконавчого провадження та осіб, які залучаються до проведення виконавчих дій. Згідно із ст. 7 цього Закону учасниками виконавчого провадження є: державний виконавець, сторони, представники сторін, прокурор, експерти, спеціалісти, перекладачі, суб'єкти оціночної діяльності – суб'єкти господарювання.

Прокурор бере участь у виконавчому провадженні у випадку здійснення представництва інтересів громадянина або держави в суді та відкриття виконавчого провадження на підставі виконавчого документа за його заявкою.

Прокурор може вступити у виконавче провадження, відкрите не за його заявкою, за умови, що він здійснював представництво інтересів громадянина або держави в суді у відповідній справі. З метою вирішення питання про наявність підстав для вступу у виконавче провадження такий прокурор має право знайомитися з матеріалами такого виконавчого провадження, робити з них виписки, знімати копії.

Мета – розкрити проблеми суб'єктного складу учасників виконавчого провадження, визначити належну правосуб'єктність деяких з них, дотримати баланс прав та обов'язків, реалізації механізмів захисту їх прав, свобод та інтересів.

Виклад основного матеріалу. Для проведення виконавчих дій державний виконавець за необхідності залучає понятіх, поліцейських, представників органів опіки і піклування, інших органів та установ у порядку, встановленому цим Законом.

При виконанні рішень судів та ухвал про зміну органів управління та посадових осіб

підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності, можуть залучатися виключно поліцейські. Залучення інших осіб у процесі виконання таких рішень не допускається.

Статті 8–15 цього Закону розкривають правосуб'єктність осіб, зазначених у ст. 7 Закону, встановлюючи коло їх прав та обов'язків у виконавчому провадженні.

Слід зазначити, що норма, закріплена в ст. 7 Закону України «Про виконавче провадження», є еклектичною за змістом, вона поділяє учасників виконавчого провадження на різні групи без врахування об'єктивних, визнаних науковою критеріїв, а також не містить вичерпного переліку всіх осіб, які є суб'єктами виконавчого провадження. Це питання було і залишається предметом розгляду науковців, і з цього приводу були висловлені різні думки. Свою характеристику надавали С.Я.Фурса [2, с. 11–15], С.В. Щербак [3, с. 166–176], П.П. Заворотько [4, с. 188], Р.В. Ігонін [5, с. 37] тощо.

Безумовно, що належним критерієм для поділу учасників виконавчого провадження на певні групи повинна бути наявність або відсутність юридичної зацікавленості у виконавчому провадженні. Беручи за основу цей критерій, можна зробити висновок, що до осіб, які мають юридичну зацікавленість у виконавчому провадженні, належать сторони (стягувач та боржник), іх представники та прокурор. Експерти, спеціалісти, перекладачі, суб'єкти оціночної діяльності – суб'єкти господарювання, поняті, поліцейські, представники органів опіки і піклування, інших органів та установ складають іншу групу учасників виконавчого провадження – тих, які сприяють його здійсненню. У цих осіб відсутня юридична зацікавленість у здійсненні виконавчого провадження, навпаки, згідно із ст. 16 Зако-



ну деякі з цих осіб, а саме експерт, спеціаліст, оцінювач, перекладач, не можуть брати участь у виконавчому провадженні і підлягають відводу, якщо вони є близькими родичами сторін, їх представників або інших осіб, які беруть участь у виконавчому провадженні, або заінтересовані в результаті виконання рішення, або є інші обставини, що викликають сумнів у їх неупередженості. Не повинні мати особистої зацікавленості у виконавчому провадженні і поняті (ст. 15 Закону).

Окреме місце у виконавчому провадженні займає особа державного виконавця, як посадової особи, яка здійснює владні функції, спрямовані на виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів.

У будь-якому разі законодавство про виконавче провадження повинно належним чином встановлювати правосуб'єктність його учасників, які є суб'єктами правовідносин, що складаються між ними під час виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів, задля балансу їх прав та обов'язків, механізмів належної реалізації їх прав, захисту їх інтересів у виконавчому провадженні. Як зазначає К.В. Гусаров [6, с. 8–10], процесуальна право-суб'єктність тлумачиться не тільки як загальна передумова виникнення системи цивільних процесуальних правовідносин, але і як змістова характеристика реалізації наданих прав, обов'язків та повноважень суб'єктами процесуальної діяльності. Це твердження можна розповсюдити і на відносини, що складаються під час виконавчого провадження.

Як зазначалося вище, ст. 7 Закону України «Про виконавче провадження» не надає повного переліку осіб, які є учасниками виконавчого провадження, а глава 2 Закону залишає поза увагою правосуб'єктність деяких його учасників, про яких зазначають інші норми Закону. Так, згідно із ст. 55 Закону України «Про виконавче провадження», що називається «Звернення стягнення на майно боржника, що перебуває в інших осіб», державний виконавець має право звернути стягнення на майно боржника, що перебуває в інших осіб, а також на майно та кошти, що належать боржнику від інших осіб.

Зазначені особи зобов'язані подати на запит державного виконавця у визначений ним строк відомості про належне боржнику майно, що перебуває в них, та майно чи кошти, які вони мають передати боржнику.

Після надходження від зазначених осіб відомостей про наявність майна боржника державний виконавець описує таке майно, вилучає його і реалізує у встановленому цим Законом порядку. У разі якщо особа, у якої перебуває майно боржника, перешкодає державному виконавцю в його вилученні, таке майно вилучається державним виконавцем у примусовому порядку.

Готівкові кошти та майно, що належать боржнику від інших осіб, вилучаються державним виконавцем у таких осіб у присутності понять на підставі ухвали суду.

На належні боржникові у разі передачі від інших осіб кошти, що перебувають на рахунках у банках та інших фінансових установах, стягнення звертається державним виконав-

цем на підставі ухвали суду в порядку, встановленому цим Законом.

За ухилення від виконання розпоряджень державного виконавця особою, в якої перебуває майно боржника, на неї може бути накладено стягнення відповідно до цього Закону.

Ця норма передбачає певні заходи виконання рішення суду або іншого юрисдикційного органу в разі, якщо у боржника недостатньо майна, на яке може бути звернуто стягнення. В такому разі за наявності передбачених цією нормою обставин державний виконавець може звернути стягнення на майно боржника, що перебуває в інших осіб, або на майно, яке інші особи повинні передати боржникові. В той же час ця норма є дуже недосконалою за своїм змістом, що викликає значні складності в разі її практичної реалізації.

По-перше, з цієї норми випливає, що до участі у виконавчому провадженні може зачутатися особа, яка не є боржником, але яка утримує у своєму володінні майно боржника, або має передати йому певне майно (гроші). Цей учасник виконавчого провадженння не зазначений у Главі 2 Закону України «Про виконавче провадження», і загальні норми Закону не встановлюють обсяг його правосуб'єктності, коло його прав та обов'язків. Більше того, цей суб'єкт не має навіть легального, офіційного найменування. Ми не можемо назвати його боржником суто за формальними ознаками, тому що боржником згідно із ст. 8 Закону є фізична або юридична особа, визначена виконавчим документом. Особи, зазначені у ст. 55 Закону, не є боржниками, тому що стосовно них не видавався виконавчий документ на підставі рішення суду чи іншого юрисдикційного органу. Ці особи перебувають із боржниками у цивільно-правових відносинах або утримуючи у себе їх майно, або маючи зобов'язання щодо передачі майна чи грошей на користь боржника. Тобто ці особи є фактично «боржниками боржника», маючи перед ним відповідні зобов'язання. Оскільки це так, то в системі виконавчих правовідносин цих осіб можна розглядати як «субборжників», запропонувавши для них таке найменування у вигляді легального.

По-друге, юридична природа цих субборжників є різною, і Закон передбачає дві, хоча і схожі, але не тотожні ситуації, які дозволяють зачутати цих осіб у виконавче провадження. Спільною передумовою, що дозволяє їх зачутти до виконавчого провадження на боці боржника, є наявність між ними та боржником певних цивільно-правових відносин, але за змістом ці цивільно-правові відносини відрізняються.

В першій ситуації мова йде про осіб, які користуються майном боржника, утримують його у себе, зберігають, але це майно є майном боржника, належить йому і право власності боржника на це майно не заперечуються. На це майно можна звернути стягнення, але воно не знаходитьться у володінні власника.

В другій ситуації відносини між боржником та субборжником є більш складними. Субборжник не має у своєму володінні майна боржника. Між ними на підставі цивільно-правових відносин виникло зобов'язання,



згідно з яким субборжник повинен виконати його на користь боржника, передавши йому майно, грошові кошти, на які можна звернути стягнення в процесі виконавчого провадження (наприклад, субборжник зобов'язаний сплатити на користь боржника грошові кошти на виконану роботу, продане майно тощо). Майно або грошові кошти в такому разі не належать боржникові, вони належать іншій особі (субборжнику), оскільки згідно із частиною першою ст. 334 Цивільного Кодексу України [7] право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом. Слід сказати, що на це майно державним виконавцем звертається стягнення без переходу на нього права власності від субборжника до боржника, оскільки саме передача речей чи коштів від субборжника до боржника в такій ситуації відсутня, тому що гроши чи майно одразу вилучаються у субборжника на користь державної виконавчої служби, боржнику вони не передаються, і право власності у нього не виникає. Тобто перехід права власності не відбувається, а отримані від реалізації майна кошти (або просто вилучені кошти) спрямовуються на користь стягувача.

Згідно із пунктом 14 частини першої ст. 37 Закону України «Про виконавче провадження» виконавче провадження підлягає обов'язковому зупиненню у разі наявності коштів за договорами банківського рахунку або банківського вкладу, які боржник не має права вимагати до закінчення строку дії таких договорів, у разі відсутності іншого майна боржника, на яке може бути звернено стягнення. Це одна із передбачених ситуацій взаємовідносин державного виконавця, боржника та субборжника (банку) у виконавчому провадженні. В даному разі субборжник користується майном боржника (його коштами) та зобов'язаний сплачувати відсотки за це. Відсотки – це майно (грешові кошти) субборжника, які він зобов'язаний сплатити боржникові. В цій ситуації Закон передбачає певний баланс інтересів: поки договір банківського вкладу або банківського рахунку є чинним, звертати стягнення на ці кошти не можна. Водночас Закон не регулює інших ситуацій в разі наявності договірних правовідносин між боржником та субборжником. Якщо між боржником та субборжником існує наприклад, договір оренди майна (нерухомого або рухомого), чи можна звертати стягнення на це майно (що належить боржникові) під час дії договору? А в разі, якщо строк (термін) виконання боржником обов'язку не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги, чи поширюються на ці відносини правила ст. 530 Цивільного кодексу України про те, що боржник (який в даному разі розглядається як субборжник) повинен виконати такий обов'язок у семиденний строк від дня пред'явлення вимоги? Закон не дає жодної відповіді на ці питання.

По-третє, Закон зазначає, що готівкові кошти та майно, що належать боржнику від інших осіб, вилучаються державним виконавцем у таких осіб у присутності понятіх на

підставі ухвали суду. На належні боржників у разі передачі від інших осіб кошти, що перебувають на рахунках у банках та інших фінансових установах, стягнення звертається державним виконавцем на підставі ухвали суду в порядку, встановленому цим Законом.

Слід зазначити, що згідно із ст. 377 Цивільного процесуального кодексу України [8] судом розглядаються питання про звернення стягнення на належні боржнику від інших осіб грошові кошти, що знаходяться на рахунках цих осіб в установах банків та інших фінансових установах, при виконанні судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб). Це питання вирішуються судом за поданням державного виконавця, погодженим з начальником відділу державної виконавчої служби. Причому суд негайно розглядає подання державного виконавця без виклику чи повідомлення сторін та інших заінтересованих осіб, але за участю державного виконавця. Тобто правила цієї норми не охоплюють всіх ситуацій, передбачених ст. 55 Закону України «Про виконавче провадження», і стосуються лише питань звернення стягнення на грошові кошти, що належні боржнику від інших осіб, і знаходяться на рахунках цих осіб в установах банків та інших фінансових установах. Також є принциповим питанням стосовно повідомлення всіх зацікавлених осіб про час і місце розгляду такої справи. Хоча ст. 377 ЦПК України зазначає про розгляд таких справ без виклику сторін виконавчого провадження та інших заінтересованих осіб (що включає і субборжників, і банк чи іншу фінансову установу), є підстави вважати таку норму в цій частині такою, що не відповідає конституційним засадам судочинства і принципам цивільного процесуального права. Можна поспатись в даному разі як на ст. 129 Конституції України [9], так і на частину другу ст. 7 Цивільного процесуального кодексу України, яка зазначає, що ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про час і місце розгляду своєї справи.

По-четверте, Закон нічого не зазначає про права субборжників у виконавчому провадженні, а зазначає лише про їх обов'язки перед державним виконавцем. Виникає закономірне питання: якими правами вони користуються? Таким, як і боржник? На це Закон також не дає відповіді. Це нетривіальне питання, з врахуванням особливостей судового та адміністративного захисту прав, свобод та інтересів учасників виконавчого провадження та розподілу юрисдикційних функцій між різними галузями судової влади. Згідно із частиною четвертою ст. 82 Закону України «Про виконавче провадження» рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця або іншої посадової особи державної виконавчої служби щодо виконання судового рішення можуть бути оскаржені сторонами до суду, який видав виконавчий документ, а іншими учасниками виконавчого провадження та особами, які залучаються до проведення виконавчих дій, – до відповідного адміністративного суду в порядку, передбаченому законом. Яким чином в контексті цієї норми може оскаржити рішення, дії чи бездіяль-



ність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби субборжник, особливо з врахуванням того, що він не зазначається Законом ані як сторона виконавчого провадження, ані як інший учасник виконавчого провадження та особа, яка залучається до проведення виконавчих дій? Чи він може захистити свої права в рамках позовного провадження?

Можна поставити питання і в більш широкому контексті: наскільки цивілістичні інститути, що розповсюджуються на стороні виконавчого провадження, розповсюджуються на субборжників, зокрема інститут правонаступництва? Які процесуальні дії слід вчиняти державному виконавцю в разі вибуття субборжника із виконавчих правовідносин внаслідок його смерті або інших обставин, які тягнуть за собою застосування інституту правонаступництва?

Висновки. Вважаємо, що було б доцільним дорівняти фігуру субборжника до боржника у виконавчому провадженні, надавши йому відповідний обсяг прав, в тому числі тих, що стосуються судового захисту його прав, свобод та інтересів. Можливість судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби з боку субборжника повинна співпадати з існуючими можливостями боржника у виконавчому провадженні. Обґрунтуванням цього є схожість, хоча і не тотожність, правосуб'єктності боржника та субборжника у виконавчому провадженні. В будь-якому разі, субборжник,

як і боржник, є суб'єктом виконавчого провадження із наявністю юридичної зацікавленості в його здійсненні.

В якості загального висновку можна зазначити, що питання участі субборжників у виконавчому провадженні потребують значного нормативного удосконалення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про виконавче провадження» від 24 квітня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України від 18.06.1999. – 1999 р. – № 24. – Ст. 207.
2. Фурса С.Я. Становлення та розвиток нових процесуальних галузей правової науки в Україні / С.Я. Фурса // Проблеми процесуальної науки: історія і сучасність. Матеріали другої науково-практичної конференції. – К., 2010. – С. 11–15.
3. Щербак С.В. Юридичний процес та виконавче провадження / С.В. Щербак // Відданість правової науці. – К. : Видавець Паливода А.В., 2011. – С. 166–176.
4. Заворотько П.П. Процессуальные гарантии исполнения судебного решения / П.П. Заворотько. – М., 1974. – 559 с.
5. Організаційно-правові засади діяльності суб'єктів виконавчого провадження (теоретичні аспекти) : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / [Р.В. Ігонін, К.В. Шкарупа, О.І. Сенків] ; Держ. податкова адмін. України, Нац. ун-т держ. податкової служби України. – Ірпінь : Нац. ун-т ДЛС України, 2010. – 203 с.
6. Гусаров К.В. Проблеми цивільної процесуальної правосуб'єктності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / К.В. Гусаров. – Харків, 2000. – 19 с.
7. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України від 03.10.2003. – 2003 р. – № 40. – Ст. 356.
8. Цивільний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України від 08.10.2004. – 2004 р. – № 40, / 40-42/. – С. 1530. – Ст. 492.
9. Конституція України. Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996. – 1996 р. – № 30. – Ст. 141.